

Stratejik Öngörü Dergisi

Yıl: 6 Sayı: 15-16, 2010

Journal Of Strategic Foresight

Year: 6 Number: 15, 2010

Yayınlayan / Publisher

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) adına: Süleyman Şensoy

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Özkan

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hasan Selçuk

Prof. Dr. Vural Altın

Prof. Doç. Dr. Ali Engin Oba

Yrd. Doç. Dr. Engin Selçuk

Dr. Necmi Dayday

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. David Chandler (Westminster Üniversitesi, İngiltere)

Prof. Dr. Sabri Sayarı (Sabancı Üniversitesi)

Prof. Dr. Nilüfer Narlı (Bahçeşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Sergey Louzyanin (Rusya Bilimler Akademisi)

Prof. Dr. Bülent Aras (Dışişleri Bakanlığı SAM Başkanı)

Prof. Dr. Maria Vidyasova (Moskova Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mithat Baydur (Beykent Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent Gökay (Keele Üniversitesi, İngiltere)

Prof. Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Zelka (Uluslararası Balkan Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Çatalca (Medipol Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan Büyükkıncı (Galatasaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Zahid Mehmedov (Azerbaycan Bilimler Akademisi)

Prof. Dr. İlhan Uzgel (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hamza Çakır (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Marjan Senjur (Slovenya Ljubljana Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Faris İsmail (Uluslararası İslam Üniversitesi, Malezya)

Prof. Dr. Emre Bağce (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mert Bilgin (Bahçeşehir Üniversitesi)

Doç. Dr. Serhan Oksay (Kadir Has Üniversitesi)

Doç. Dr. Atilla Akkoyunlu (Boğaziçi Üniversitesi)

Doç. Dr. Ertan Efeğil (Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. İlya Bikov (Saint Petersburg Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat Yanık (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayşegül Sever (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Şule Toktaş (Kadir Has Üniversitesi)

Doç. Dr. Mahmood Reza Atai (Tahran Üniversitesi, İran)

Doç. Dr. Mitaç Çelikpala (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Kaya (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger (Kocaeli Üniversitesi)

Murat Bilhan (E. Büyükelçi)

Ümit Pamir (E. Büyükelçi)

Ömür Orhun (E. Büyükelçi)

Aydemir Erman (E. Büyükelçi)

Dr. Anita Sengupta (Hindistan Asya Çalışmaları Enstitüsü)

Dr. Sadiq Midraj (Zayed Üniversitesi, BAE)

Yazışma Adresi

Balaturka Binası, Akçin Sokak No: 3, Fener- Balat 34087 İstanbul

İletişim Bilgileri

Tel: (0 212) 635 61 51 • Faks: (0 212) 532 58 82

E-mail: stratejikongoru@tasam.org

Web sayfası: www.stratejikongoru.org

Baskı Öncesi Hazırlık

CrEaTICa

Baskı

Mavi Ofset

Stratejik Öngörü, üç aylık hakemli dergidir

İÇİNDEKİLER

- 3** **SUNUŞ**
Süleyman ŞENSOY
- 4** **MAKALELER**
Gazprom'un Rekabet Stratejisinin Jeopolitik Anlamı
Prof. Dr. Mert BİLGİN
- 15** **Türkiye'nin Enerji Politikası, Avrupa Birliği'nin Enerji İhtiyacı ve Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Dünya Enerji Sektörü Açısından Önemi**
Doç. Dr. Ertan EFEGİL / Sibel ÖZSAVAŞ
- 32** **NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı: Stratejik Çözümlemeler Çerçevesinde Geleceğe Dair Seçenekler, Yönelimler ve İkilemler**
Muharrem EKŞİ
- 49** **21. Yüzyılda Enerji Güvenliği**
Özgür Bora ÖZKUL
- 62** **Understanding the Interactions between International and Domestic Conflicts The Case of Turkey and Greece**
M. Atilla ÖNER, C. Murat BOZ, A. Nuri BAŞOĞLU
- 89** **Ortadoğu'nun Demokratikleşme Sorunsalında Dış Müdahalelerin ve Siyasal Kültürün Rolü**
Dr. Abdullah URAL
- 100** **Kıbrıs'ta Kurulmak İstenen Federal Devletin Temel Unsurları**
Doç. Dr. Soyalp TAMÇELİK
- 119** **Türk İdari Teşkilatı'nda Kalkınma Ajanslarının Konumu ve İşlevi**
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZLER
- 137** **TARTIŞMA**
İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Müslümanlara Karşı Ayrımcılık ve Hoşgörüsüzlükle (İslamofobi) Mücadele
Ömür ORHUN (E. Büyükelçi)
- 153** **KİTAP ELEŞTİRİSİ**
Avrupa Evrenselciliği/İktidarın Retoriği
Volkan YARAMIŞ

NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı: Stratejik Çözümler Çerçevesinde Geleceğe Dair Seçenekler, Yönelimler ve İkilemler

Muharrem EKŞİ

ÖZET

1973 Petrol krizinden sonra Rusya'nın Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'nın doğal gazını kesmesiyle birlikte enerji güvenliği sorunu; uluslararası gündemde ve özellikle ağırlıklı olarak Avrupa-Atlantik dünyasında tartışılmaya başlanmıştır. Bu makale, öncelikle küresel eğilimler ve dinamiklerle uluslararası güvenliğin değişen boyutu çerçevesinde küresel enerji güvenliğinin uluslararası güvenliğe eklenmesi ve uluslararası güvenliğin bozucu bir bileşeni olarak yeniden inşa edilmesi üzerine analitik bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, NATO'nun küresel ölçekte bir güvenlik sistemi ve topluluğu olma aşamasında kurumsal bir aktör olarak devlet ve şirket gibi çok çeşitli aktörlerden oluşan enerji jeopolitiğinde küresel güvenlik ekseninde enerji güvenliği sorununda oynayabileceği roller üzerinde durulmuştur. Ayrıca şirketlerin, üretici, tüketici ve transit ülkelerin farklı enerji güvenliği tanımlamaları, algılamaları ve çıkarlarının kurumsal perspektifte nasıl bütüncül bir konsept çerçevesinde dengeleneceği, ortak yaklaşım ve stratejilerin ne şekilde belirlenebileceği sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Enerji güvenliği, Riga Zirvesi, AB, Rusya.

NATO Approach to Energy Security: Future Options, Directions and Dilemmas in the Framework of Strategic Implications

ABSTRACT

Debates on energy security in the Euro-Atlantic World has initially commenced with the 1973 petroleum crisis and reached climax especially after the Russia-Ukraine natural gas dispute of January 2006. This paper primarily aims to present a critical and structural analysis upon the engagement of global energy security into the contemporary international security and its re-building as a component which is undermining international security system, in the framework of global trends and dynamics. In this context, NATO's role is underlined as; a security provider and an institutional actor at global scale as well as NATO's functions in energy geopolitics which is consisting of states and corporations in the axis of global energy security. Finally, it is questioned how the definitions, perceptions and interests of states and corporations will counterbalance in an institutional perspective and how will their joint approaches and strategies be determined in a collective concept.

Keywords: NATO, Energy Security, Riga Summit, the EU, Russia.

Giriş

21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinin kodlarını ortaya koyan kilit eğilimler¹, günümüzde karşılaştığımız sorunları anlama ve anlamlandırmaya katkı sağlamaktadır. *Kapitalizmin küreselleşmesinin* Amerikan Başkanı Baba Bush döneminde, 1989 yılında Washington konsensüsü ile daha önce olmadığı kadar ivme kazanması, uluslararası sistemin yapısını derinden etkilemiştir. Bunun anlamı, ekonomilerin 'karmaşık karşılıklı bağımlılık' ilişkilerinin artmasıdır. Bütün ülkelerin küresel ekonomik sisteme entegrasyonunu hedefleyen ve aynı zamanda zorlayan bu neo-liberal proje çerçevesinde ABD hegemonyası da uluslararası sistemin yapısını dikey hegemonik bir yapılanmaya² zorlamıştır. Uluslararası sistemin yapısal olarak *dikey hegemonik yapılanması*, esasen II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış ve soğuk savaş sonrası dönemde bütün bileşenleriyle belli bir dereceye kadar uluslararası sisteme nüfuz etmiştir, denilebilir. Yine bu dönemde özellikle gelişmiş kapitalist devletlerde ve enerji üretici ülkelerde *dış politikaların ticarileşmesi* eğilimi süreci görülmüştür. Soğuk savaş sonrasında dış politikanın önceliklerini artık güvenlik kavramının yerine ekonomik ve ticari öncelikler almaya başlamıştır.

Dünyada kaynaklar azalırken nüfusun hızla artması ve özellikle dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan Çin'in hızla büyümesi ve yükselen güç (rising power) veya meydan okuyucu (challenger) olarak ortaya çıkması, uluslararası sistemin yapısını derinden etkileyecek ve değiştirecek potansiyeli ile önemli bir sorun alanını teşkil etmeye başlamıştır.

Ayrıca, dünyada kaynaklar azalırken nüfusun hızla artması ve özellikle dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan Çin'in hızla büyümesi ve yükselen güç (rising power) veya meydan okuyucu (challenger) olarak ortaya çıkması, uluslararası sistemin yapısını derinden etkileyecek ve değiştirecek potansiyeli ile önemli bir sorun alanını teşkil etmeye başlamıştır. Küresel ekonomiye üretim yapan Çin'in 1,5 milyar civarındaki nüfusu ile küresel ekonomiden alacağı pay, (küresel ekonominin kaynaklarının Çin nüfusunu sindirecek düzeyde olmaması) hızlı sanayileşme ve kentleşmesiyle artan enerji gereksinimi endişe yaratmakta ve bir tehdit kaynağı olarak değerlendirilmektedir³. Aynı şekilde dünya nüfusunun % 17'sini kapsayan *Hindistan'ın da hızla*

büyümesi ve artan enerji ihtiyacı, uluslararası sistemde sistemik değişimlere neden olabilecek potansiyele sahip kritik bir sorun ortaya çıkarmaktadır⁴. Dünyanın neredeyse yarısını oluşturan Çin ve Hindistan'ı dışarıda bırakarak günümüzdeki küresel sorunları anlamının mümkün olmadığı/olmayacağı anlaşılmaktadır.

¹ Ayrıntılı bir analiz için bkz., *Towards the 21st Century: Trends in Past-Cold War International Security Policy Workshop*, 3rd International Security Forum and 1st Conference of the PFP Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes, Switzerland, 19 - 21 October, 1998, http://www.isn.ethz.ch/3isf/Online_Publications/W54/Gasteyer.htm#5.20The%20economization%20of%20politics.

² Kuramsal bir değerlendirme için bkz., Gregg J. Legare, "Neorealism or Hegemony? The Seven Sisters Energy Regime", C. T. Sjolander ve Wynne S. Cox (der.), *Beyond Positivism: Critical Reflections on International Relations*, Lynne Rienner Publishers, 1994, s. 81-102.

³ 2005-2007 yılları arasında Avrupa'nın petrol ihtiyacı 0,1 milyon varil artarken, Çin'in 1,2 milyar (10 kat) olarak artması, Çin'in küresel enerji pazarını nasıl etkileyeceğini nicel olarak göstermektedir. bkz., Phillip E. Cornell (der.), *Energy Security and Security Policy: NATO and the Role of International Security Actors in Achieving Energy Security*, The NATO School Research Department, Kasım, 2007, s.80.

⁴ *Ibid.*, s.9.

Bununla birlikte, 2000 yılından itibaren Putin yönetimi ile *Rusya'nın yeniden toparlanması ve uluslararası politikaya tekrar büyük güç statüsünde dönme çabası*, enerji kaynaklarını dış politikada bir silah aracı olarak kullanma politikası, Avrasya enerji jeopolitiğini tekelleştirme politikası ve Orta Asya ülkelerini tekrar Rus nüfuz alanına dâhil etme politikası, uluslararası sistemde değişikliklere neden olabilecek bir durum ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan, *Avrupa Birliği'nin genişleme ile birlikte sınır ve kimlik sorunları, ekonomik bir birlikten siyasi bir birliğe geçememe problemleri*, bölgesel bir aktör olmaktan çıkıp *küresel bir aktör olup olamayacağı sorusu* uluslararası sistemde belirsizliğini sürdürmektedir. Aynı şekilde NATO'nun soğuk savaş sonrasında *genişleme ve dönüşümü çerçevesinde küresel bir örgüt yapılanması* eğiliminin hangi boyuta ulaşacağı veya *varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği*, ABD'nin güdümünde kalıp kalmayacağı muğlâklığını korumaktadır.

Uluslararası ilişkilerdeki bu eğilimlerle birlikte, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırıları, genelde uluslararası sistemin yapısında ve özelde tehdit algılamalarında *paradigma değişimine* neden olmuştur. Bu tarihten itibaren uluslararası politikada, realpolitik eksenini hâkim olmaya başlamış ve güvenlik konuları öncekinden farklı olarak (Artık güvenlik siyasi, sosyal, ekonomik ve enerji güvenliği olarak algılanmaya başlanmıştır.) başat hâle gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, jeopolitik dinamiklerin ön plana çıkması, dış politikaların da sert güç ve sert güvenlik ekseninde yapılanmasına yol açmıştır. Ancak, soğuk savaş döneminden farklı olarak günümüzde sert güç ve güvenlik eksenini, yumuşak güç ve güvenlik bileşenleriyle birlikte (Bu ikisinin birleşimi "akıllı güç" olarak da nitelendirilmektedir.) ele alınmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihindeki paradigma değişimi, temelde tehdit algılamalarının önceden kestirilemez boyutuna işaret etmekteydi. Bu durum, askerî terminoloji ve dolayısıyla uluslararası diplomasiye 'Ön Alıcı' (preemptive) olarak adlandırılan Bush yönetiminin yeni dış politika doktrinini getirmiştir. Ön alıcı kavramı, uluslararası ilişkiler kuramları (realizm ve liberalizm) literatüründe uluslararası ilişkileri anarşi olarak gören yaklaşımlarla benzerlik gösterse de buradaki temel farkın uluslararası politikanın yeni bir boyutu olan kaotik konjonktür özelliğidir. Bu durum dış politika yapımında 'ad hoc' (duruma göre) ve 'bekle-gör' (wait-and-see) politikaları devrinin artık bittiğini ifade etmekteydi. Bunun anlamı, sadece dış politikaların yeniden gözden geçirilmesi değil aynı zamanda soğuk savaş sonrası belli bir düzene oturmamış olan uluslararası sistemin belirsizliğinin de artmasıydı.

Güvenliğin değişen boyutu, bir yandan enerji güvenliğini uluslararası politikanın gündemine taşıırken öte yandan küresel bir güvenlik örgütü yapılanması içerisinde olan NATO'nun değişen koşullara uyum sağlaması için devam eden dönüşüm sürecini de yakından etkilemeye başlamıştır.

NATO'nun Dönüşüm Süreci Öncelikle kuramsal ve kavramsal olarak NATO'nun dönüşüm sürecini değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda; NATO'nun soğuk savaş sonrası varlığını sürdürebilmesinin yeni tehditlere karşı teori-

de ve pratikte hazır olmayı ve yeniden yapılanmayı gerektirdiği, bu anlamda da NATO'nun siyasi diyalog, kriz yönetimi ve alan dışı faaliyetleriyle küresel güvenlik mekanizması çerçevesinde dönüşüm sürecine girdiği söylenebilir. Aynı zamanda bu süreçte kurumsal iş birliği olarak da NATO'nun diğer uluslararası kurumlarla (AB, BM, IEA, OPEC, ASEAN vb.) iş birliği eğilimi de dikkat çekmektedir. Uluslararası güvenlik sisteminin düzenleyici bir mekanizması kapsamında dönüşüm geçiren NATO'nun kurumsal güvenliğin caydırıcı işlevi varsayımına dayanarak güvenliği kurumsallaştırma eğilimi içerisinde olduğu ifade edilebilir.

NATO'nun dönüşümünün bir diğer boyutu da genişleme stratejisidir. NATO'nun yeni üyelerini bünyesine katarak küresel ölçekte bir güvenlik topluluğu hâline gelmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak NATO, bünyesine kattığı bu yeni üyelerle birlikte yeni sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlardan biri enerji güvenliği sorunudur. 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan'ın ve Mart 2004 tarihinde Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya ülkelerinin üyeliği ile NATO bir anlamda Rusya ile komşu hâline gelmiştir. Bu ülkelerin Rusya'ya enerji ve boru hatları konusundaki bağımlılığı, aynı zamanda siyasi bir sorun da yaratması, NATO'nun doğrudan stratejik konseptini yeniden gözden geçirmesini gerekli kılmaktadır.

Ayrıca, enerji güvenliğinin küresel güvenliğin bozucu bir girdisi olması nedeniyle NATO'nun enerji güvenliği alanında da bir işleve sahip olması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Ancak buradaki bir diğer sorun da bir konunun bir defa güvenlik konusu hâline getirilince daha sonra güvenlik alanının dışına çıkarılamamasıdır. Bununla birlikte, enerji güvenliğinin paradoksal olarak iş birliği ve çatışma unsurlarını bir arada barındırması da başka bir sorun alanını oluşturmaktadır. Buna karşın, çözümün kolektif kurumsal iş birliğinin geliştirilmesi olduğu söylenebilir. Bu görüşün temelde Karl Deutsch'un teoride 'güvenlik topluluğu' yaklaşımına⁵ dayanmaktadır. Bu görüşe göre; karmaşık karşılıklı bağımlılık⁶ ilişkilerinin olduğu sistemde, devletlerin güvenlik çıkarlarının korunması amacıyla güvenlik alanında iş birliğinin kurumsallaştırıldığı mekanizmalara eklemlenme ihtiyacı hissettiği düşünülmektedir. Bu anlamda Neo-Con'lar, enerji güvenliği sorununun kolektif kurumsal güvenlik kapsamına dâhil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir⁷.

Diğer taraftan, uluslararası kurumların devletlerin çıkarlarının bir sonucu olduğunu savunan liberal kurumsalcılar⁸, uluslararası sistemin sürekli bir güvenlik rekabeti içerisinde olduğunu ve bu bağlamda kurumsal iş birliğinin sınırlı olduğunu ileri sürmektedirler. Uluslararası sistemin dikey hegemonik yapısı çerçevesinde uluslararası kurumların hegemonun politikaları için bir meşruiyet kaynağı ve onun çıkarlarının bir kolaylaştırıcısı işlevine yaradığı ifade edilmektedir⁹. Bu düzlemden hareketle, enerji güvenliğinin NATO'nun stratejik konseptine dâhil edilmesinin ABD hegemonyasının enerji alanına yayılmasının bir parçası olduğu şüphelerini akla getirmektedir.

Bu bağlamda, enerji güvenliği rekabetinin de güvenlik rekabeti kapsamında yeni bir rekabet alanı yaratacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede sıfır toplamlı oyundaki (zero-

⁵ Bu yaklaşım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., K. W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, 3rd. Ed. Prentice-Hall, 1988.

⁶ Karmaşık karşılıklı bağımlılık tezleri için bkz., Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, 2nd Ed. Harvard University Press, 1989.

⁷ Eugene Gholt ve Daryl G., "Energy Alarmism: The Myths That Make Americans Worry about Oil", *CATO Institute*, April 2007, s. 16, <http://www.cato.org/pubs/pas/pa589.pdf>.

⁸ John J. Mearsheimer. "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War" *International Security*, 15, 1, Summer 1990, s. 5-56.

⁹ Mohammed Nuruzzaman, "Liberal Institutionalism and Cooperation in the Post-9/11 World", <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2006/Nuruzzaman.pdf>.

¹⁰ NATO'nun çıkarların dengelenmesini sağlayabileceği düşünülmektedir. bkz., Cornell, *Energy Security...*, s.23.

¹¹ Jamie Shea, "Energy Security: NATO's Potential Role", *NATO Review*, 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

¹² Ayrıntılı tartışma için bkz., Tarcisio Gazzini, "NATO's Role in the Collective Security System", *Journal of Conflict & Security Law*, Cilt 8, No 2, 2003, s.231-263.

¹³ Nato'nun genişleme süreci için bkz., Terry Terriff et al., "One in All in? NATO's Next Enlargement", *International Affairs*, 78, 4, 2002, s. 713-729.

¹⁴ Leonid A. Karabeshkin ve Dina R. Spechler, "EU and NATO Enlargement: Russia's Expectations, Responses and Options for the Future", *European Security*, Cilt 16, No 3-7, Eylül-Aralık, 2007, s. 307-328.

¹⁵ Uluslararası güvenlikteki paradigma değişimi hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Kostas Ifantis, "International Security: A Paradigm Shift?", Mustafa Aydın & Kostas Ifantis (der.), *International Security Today: Understanding and Debating Strategy*, SAM Paper, 2006, s. 13-38.

¹⁶ Julia Nanay, "New Friends, New Enemies and Oil Politics: Causes and Consequences of the September 11 Terrorist Attacks", *Middle East Policy*, Cilt 8, No 4, Aralık 2001, s. 11-14.

¹⁷ David Richardson, "Gas crisis fuels energy debate", *Farmers Weekly*, Cilt 144, Konu 2, 2006, s. 1; Fred Weir, "Russia-Ukraine gas standoff", *Christian Science Monitor*, Cilt 98, Konu 26, s. 1.

sum game) birinin kazandığı ve diğerinin tamamen kaybettiği mutlak kazanç anlayışına dayanan bir enerji jeopolitiğinin geçerli olması, güvenlik rekabetinin diğer boyutunu göstermektedir. Buna karşı kurumsalcılar, uluslararası sistemin soğuk savaş sonrası çoğulcu ve karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindeki etkileşim sürecinin kurumsal iş birliği çerçevesinde çıkarların dengelenmesini¹⁰ sağladığını savunmaktadırlar. Bu doğrultuda, Neo-Con'lar tarafından üretici ve tüketici ülkelerin farklı enerji güvenliği politikalarının NATO'da kurumsal bir iş birliği çerçevesinde ortak bir enerji güvenliği yaklaşımının belirlenebileceği savunulmaktadır¹¹. Diğer bir ifadeyle, enerji kaynaklarının dağılımındaki dengesizlik sorununun kurumsal iş birliğini gerektirdiği ileri sürülmektedir. Enerji güvenliğindeki bu asimetrik bağımlılık sorunundaki negatif etkilerin kurumsal mekanizmalar vasıtasıyla pozitif çıktılara (simetrik karşılıklı bağımlılığa) çevrilebileceği düşünülebilir.

İki kutuplu dünyada Varşova Pakti'nin çökmesinin ardından gelişen süreçte NATO'nun geleceğinin ve misyonunun belirsizleşmesi, varlığını devam ettirip ettiremeyeceği konusunda tartışmalara neden olmuştu. Bir savunma örgütü olan NATO'nun 1995 tarihinde Bosna-Hersek ve 1999'da Yugoslavya müdahalesi, *örgütün yapısal dönüşümünü* sağlamıştır¹². Bundan sonra NATO, sadece *askerî bir ittifak örgütü* değil aynı zamanda bir *güvenlik örgütü* yapısına da bürünmüştür. Böylece NATO, varlığı ve geleceği hakkındaki tartışmalara son vermiş ve bu dönüşüm çerçevesinde eski Sovyet ülkelerinin ittifaka dâhil edildiği bir *genişleme süreci* içine girmiştir¹³. Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımı ve enerji jeopolitiğindeki gelişmeler, örgütün gündemine enerji güvenliğinin de girmesine yol açmıştır¹⁴.

Soğuk savaş sonrası dönemde enerji, uluslararası diplomaside devletlerin dış politika aracı olarak kullanılmış, bu uygulama enerjeyi ekonomik bir vasıta olmaktan çıkarmış, siyasi bir vasıta hâline getirmiştir. Enerjinin siyasi bir araç olarak kullanılması ise konuyu bir güvenlik meselesi hâline getirmiş ve devletler enerji güvenliğine dış politika öncelikleri arasında yer vermeye başlamışlardır. Güvenlik kavramından yola çıkıldığı takdirde enerji güvenliği meselesi doğal olarak, uluslararası bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda, enerji güvenliği, NATO gündemine getirilerek enerji güvenliğinin küresel platforma taşınması ve bir güvenlik sorunu olarak algılanması sağlanmıştır..

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ortaya çıkan güvenlik kavramı ve algılamalarındaki paradigma değişimi¹⁵, uluslararası ilişkilerde *enerji merkezli güvenlik anlayışını* da içermektedir¹⁶. Bu anlayışın bir sonucu olarak ABD, küresel güvenlik bağlamında enerji güvenliğini NATO'nun gündemine taşımış ve enerji güvenliği 21. yüzyılda uluslararası politikanın en önemli gündem konularından biri hâline gelmiştir. Enerji güvenliğinin NATO'nun gündemine taşınmasında bazı gelişmeler önemli rol oynamıştır. Rusya'nın Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'nın doğal gazını kesmesi ile uluslararası politikanın gündemine gelen enerji güvenliği sorunu¹⁷, Putin yönetiminin bu yöntemi bir alışkanlık (özellikle eski Sovyet ülkelerinde nüfuz kazanmak ve Avrupa ülkelerini enerji silahıyla bağımlı yapma politikası) hâline getirmesi ile ön plana çıkmıştır. Ayrıca, İran'ın

nükleer programı nedeniyle ekonomik ambargo ve izolasyona tabi tutulması, küresel enerji güvenliğinde bir risk faktörü olmuştur. Bununla birlikte; Irak (2003 Irak'ın ABD tarafından işgali ve istikrarsız yapısının devam etmesi), Nijerya ve Meksika'daki enerji üretim tesislerindeki sabotaj ihtimalleri, enerji arzının sürekli ve güvenli bir şekilde etkili gerçekleşmesini engelleyebilecektir. El-Kaide ve diğer terör örgütlerinin enerji üretim tesis ve boru hatlarına eylem riski, hem enerji fiyatlarının artmasına hem de enerji güvenliğinin uluslararası güvenlik organizasyonları çerçevesinde ele alınmasına yol açmıştır.

NATO'nun Enerji Güvenliğini Tartışmaya Başlaması Süreci

NATO'nun enerji güvenliği konusunu tartışmaya başlamasına birtakım etkenler etkili olmuştur. Terör ve El-Kaide tehditi, Irak ve Nijerya'daki petrol rafinerilerine sabotaj ve terör tehditleri, İran'ın nükleer programı, ambargo ve bunun Körfez Bölgesi'nde potansiyel istikrarsızlık kaynağı olması, genel olarak Orta Doğu ve Afrika'daki istikrarsızlıklar, Kafkasya ve Orta Asya'daki fay hatları, dondurulmuş çatışmalar, enerji sektöründe kamulaşma eğilimi, Rusya'nın enerjide tekeli ve hegemonyacı politika izlemesi ve 2007 yılından itibaren petrol fiyatlarındaki rekor artış, Rusya'nın Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'nın doğal gazını kesmesi olayından sonra enerji güvenliği sorununun tartışılmaya başlanması, ivme kazanmıştır¹⁸.

İlk defa NATO, enerji güvenliğine 1999 stratejik konseptinde¹⁹ referans vermiştir. Ancak, enerji güvenliği 2006 yılından itibaren yoğun bir şekilde uluslararası gündeme gelmiştir. Şubat 2006 tarihinde 42. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda enerji güvenliği meselesi bir gündem maddesi olarak tartışmaya açılmıştır. Burada NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer, enerji güvenliğini bir güvenlik konusu olarak NATO'nun ilgi alanına dâhil etmesi gerektiğini vurgulamış²⁰, NATO'nun deniz ulaşımında jandarmalık rolü oynayacağını ifade etmiştir. Aynı ay içerisinde Prag Enerji Güvenliği Teknolojisi Forumu'nda enerji güvenliği konusu ağırlıklı olarak tartışılmış²¹, Konferans başkanı Rosner, enerji güvenliğini sağlamak için NATO ve AB arasında Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi dışında yeni bir enerji ittifakının kurulmasını önermiştir. Özellikle Polonya gelecek enerji krizlerine karşı NATO'nun bir enerji ittifakı olmasını teklif etmiş ve 'Hepimiz birimiz için birimiz hepimiz için!' prensibi çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır²². ABD'deki yeni muhafazakârlar (Neo-Con'lar) da NATO'nun enerji güvenliğini güvenlik konseptine dâhil etmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır²³. Bu bağlamda, NATO'nun ABD etkisinde bir güvenlik örgütü olduğu dikkate alındığında, ittifakın enerji güvenliğini güvenlik konseptine dâhil etmesi kuvvetle muhtemeldir.

12-13 Temmuz St. Petersburg'taki G-8 Zirvesinde ve 28-29 Kasım 2006 NATO Riga Zirvesinde²⁴ ise enerji güvenliği daha önce olmadığı kadar ağırlıklı olarak tartışılmıştır. ABD'li Dış Politika Kurumu Dekanı cumhuriyetçi Senatör Lugar'ın, üye bir ülkeye enerji ambargosunun NATO'ya karşı yapılmış bir hareket olarak algılanacağını altını çizmesi dikkat çekmiştir²⁵. Zirvede NATO'nun enerji güvenliği konusunda hiçbir şey yap-

¹⁸ *The NATO School Energy Security Conference, Issue Paper No. 2007-03, Ağustos 2007, PKSOI, s.1-4, s.1.*

¹⁹ Buna göre, NATO, enerji kaynaklarının ulaşımındaki kesinti krizlerini bir tehdit algılaması olarak kabul etmiştir. bkz., *The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government*

Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April, 1999, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>.

²⁰ Orijinal konuşma metni için bkz., http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2006=&menu_2008=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=169&t

²¹ Tartışmalar için bkz., <http://www.iags.org/natoforum.htm>; <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2006/02/mil-060224-rferl01.htm>.

²² Orijinal konuşma metni için bkz., http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2008=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=206&t; <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2006/02/mil-060224-rferl01.htm>.

²³ http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=192&t; <http://www.nato-otan.org/docu/review/2007/issue4/english/interview2.html>.

²⁴ Riga Zirvesi Bildirgesi için bkz., <http://www.nato.int/default.asp?CAT2=886&CAT1=20&CAT0=2&COM=1007&MOD=0&SMD=0&SSMD=0&STA=&ID=0&PAR=0&PRINT=1>.

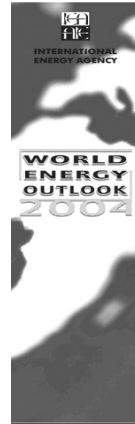
²⁵ Tartışma metni için bkz., Vladimir Socor, "LUGAR Urges Active Role for NATO in Energy Security Policy", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 3, No.: 222, http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371701; Konuşma metni için bkz., http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-27912859_ITM.

maması bir sorumsuzluk olarak nitelenirken enerjinin diplomaside bir silah gibi kullanılması bir *tehdit* unsuru olarak değerlendirilmiştir. Neticede, yayınlanan Riga Bildirgesinin²⁶ 45. maddesinde NATO, *resmî* olarak *ittifakın güvenlik çıkarlarını etkileyen enerji altyapı güvenliği risklerine karşı koordineli uluslararası çabayı* desteklediğini ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi NATO'nun sorumluluğu enerji altyapı güvenliğini desteklediği vurgusundan öteye gitmemiştir. Fakat, resmî olarak ilk defa NATO belgelerine giren enerji güvenliğinin önümüzdeki süreçte NATO'nun güvenlik konseptine dâhil edileceği düşünülmektedir. Son olarak 19-20 Temmuz 2007 tarihindeki NATO Savunma Kolejinin düzenlediği Enerji Güvenliğinin Sağlanması Konferansı'nda NATO'nun olası enerji güvenliği tanımlaması ve potansiyel rolü tartışılmış, enerji güvenliği, üretici, tüketici ve transit ülkeler açısından değerlendirilmiştir²⁷.

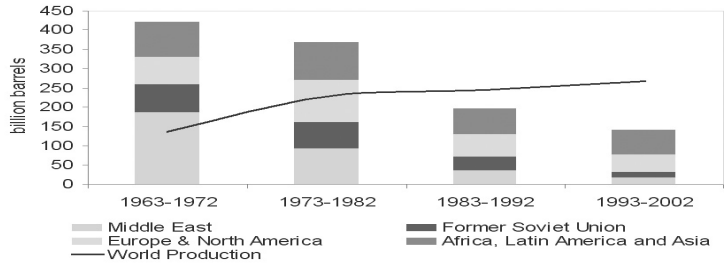
Enerji Güvenliği Sorunu

Öncelikle NATO'nun küresel enerji güvenliği kapsamında oynayacağı rolün dayandığı temel saikleri oluşturan parametrelerin belirlenmesi gerekmektedir. Dünyadaki en önemli enerji olan petrol rezervleri bağlamında küresel enerji güvenliğinin boyutunu, üretim-tüketim dengesi ve bunların hangi aktörlerin kontrolünde olduğu göstermektedir. Nicel veriler ışığında dünyadaki petrol ve doğal gaz keşiflerinin küresel üretime bağlı olarak küresel petrol rezervlerinin artışına baktığımızda; son on yılda keşfedilen yeni enerji havzalarının rezervlerinin üretilen enerjinin ancak yarısını karşıladığı görülecektir²⁸.

Tablo 1: Küresel Üretime Bağlı Olarak Petrol Rezervlerinin Artışı²⁹

Global Reserve Additions from Discoveries & Global Production

In the last decade, discoveries of new fields have replaced only half the oil produced

²⁶ Riga Zirvesi Bildirgesinin orijinal metni için bkz., <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>.

²⁷ http://www.natoschool.nato.int/internet_energy_conference/Agenda.pdf; <http://www.iags.org/natoforum.htm>.

²⁸ World Energy Outlook 2004, IEA.

²⁹ World Energy Outlook 2004, IEA.

³⁰ Orta Doğu, dünya petrol rezervlerinin % 61'ine sahip olarak küresel enerji güvenliği için kritik bir öneme sahiptir. Bölgenin istikrarsız yapısı ve potansiyel nükleer bir İran, küresel enerji güvenliği için dışlanamayacak bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır. Jamie Shea, "Energy Security: NATO's Potential Role", NATO Review, Sonbahar 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

oluşturmaktadır. Bu hidrokarbon kaynaklarının Rusya tekelinde Batı pazarlarına ulaştırılması ve Putin yönetiminin bunu dış politikada bir silah aracı olarak kullanması, küresel enerji güvenliği sorununun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin Rusya'nın Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'nın doğal gaz akışını kesmesi ve bunu siyasi bir manivela aracı olarak kullanması, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği sorununa önem vermesini sağlamıştır. Genel olarak bu olay, küresel enerji güvenliği sorununu gündeme taşımıştır. Küresel enerji güvenliği sorununu gündeme taşıyan bu olay, 1973 petrol krizinden sonra küresel enerji sorununda ikinci milat olarak nitelendirilebilir.

Hazar Havzası'nı küresel enerji pazarında önemli kılan unsurun bölgenin rezerv potansiyelleri, bölge ülkelerinin Batı ile yakınlaşma çabaları ile Orta Doğu'dan görece daha istikrarlı bir bölge olmasıdır denilebilir. Hazar Havzası'nın ispatlanmış petrol rezervleri, 17-44 milyar varil (2,5-5,9 milyar ton) ve doğal gaz rezervleri ise 232 Tcf (trilyon kübik feet) veya 656 trilyon m³ (trilyon kübik metre) civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu noktada petrol rezervi yönünden zengin olan ülkelerin aynı zamanda doğal gaz rezervi yönünden de zengin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tablo 2: Hazar Havzası Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri³¹

Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and Forecasts

July 2006

The following table is a survey of oil and gas statistics and forecasts and is not meant to represent official EIA statistics, please see specific sources in the notes below.

OIL						
The Caspian Sea Region contains proven oil reserves estimated to be between 17 and 44 billion barrels, comparable to Qatar on the low end and the United States on the high end.						
Reserves (Billion Barrels)	Country	Proven Oil Reserves ¹			Total	
		Low	High	Possible ²	Low	High
	Azerbaijan	7	0.1	7	32	39
	Iran				15	15.1
	Kazakhstan	9		40	92	101
	Russia*		0.3		7	7.3
	Turkmenistan	0.55		1.7	38	38.55
	Uzbekistan	0.3		0.59	2	2.3
	Total Caspian Sea Region	17.2		49.7	186	203.2
	Total				203.2	235.7
PRODUCTION						
In 2005, regional oil production reached roughly 2.1 million barrels per day, comparable to South America's second largest oil producer, Brazil. By 2010, production is forecast to reach 3.1 million barrels in the IEO reference case.						
Production (Thousand barrels per day)	Country				Low	High
		1992	2000	2005	2010	
	Azerbaijan	222	309	440	900	1290
	Iran					N/A
	Kazakhstan	529	718	1,293	1900	2400
	Russia*	0	0	0		200
	Turkmenistan	110	157	196	165	450
	Uzbekistan	66	152	125	150	260
	Total Caspian Sea Region³	927	1,336	2,054	3,315	4,600
GAS						
The Caspian Sea Region's proven natural gas reserves are estimated at 232 trillion cubic feet, comparable to Saudi Arabia.						
Reserves (tcf)	Country	Proven Reserves		Possible Reserves		Total Reserves
	Azerbaijan	30		35		65
	Iran	0		11		11
	Kazakhstan	65		88		153
	Russia*	N/A		N/A		N/A
	Turkmenistan	71		159		230
	Uzbekistan	66.2		35		101
	Total Caspian Sea Region	232		328		560
PRODUCTION						
Regional production reached approximately 4.9 tcf in 2004, comparable to the combined production of S. America, Central America, and Mexico. In 2010, the governments of the Caspian Sea region expect their countries to produce a total of 8.1 tcf, more than the 2004 production from the entire Middle East						
Production (tcf/y)	Country				2010	
		1992	2000	2005		
	Azerbaijan	0.28	0.20	0.18	0.7	
	Iran					
	Kazakhstan	0.29	0.31	0.84	1.24	
	Russia*					
	Turkmenistan	2.02	1.89	2.08	3.50	
	Uzbekistan	1.51	1.99	1.97	3.20	
	Total Caspian Sea Region	4.10	4.39	5.07	8.64	

1. Proven reserves are defined by the EIA as those volumes of oil and gas that geological and engineering data show with reasonable certainty to be economically recoverable under existing economic and operating conditions.

2. Possible reserves are less precisely quantified and are defined here to include other reserves found through extensions, divisions, and new discoveries

3 Other estimates (EIA/IEO 2006): 3.45 million bbl/d (Ref. Case, not including Russia), (World Oil, 10 March 2004); 3 million bbl/d

*Only Caspian area oil and gas production

**Source: Reserves, OIG; Production, EIA; Forecasts, Interfax, EIA, IEA, CERA, SKRIN, APS Review

³¹ EIA (ABD Hükümetinin Resmi Enerji İstatistik Kurumu) Temmuz 2006, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf.

³² Enerji güvenliğinin jeo-ekonomik boyutu, genel olarak Hazar enerji rezervleri, boru hatları güzergâhları, arz/taalep ve üretim tüketim, fiyat alternatifleri olarak ele alınırken jeopolitik boyutu ise Hazar ülkelerinin devlet sistemleri (tek adam yönetimi, kırılğan yapı), Rusya'nın Gazprom silahı, dış politikada bir silah aracı olarak kullanılması olarak ele alınmaktadır. Ancak bunların birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu boyutların bütüncül bir perspektif çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Hazar'daki "Yeni Oyun" olarak nitelendirilen güç mücadelesi de bu boyutların birleşimini ifade etmektedir. bkz., Mert Bilgin, "New Prospects in the Political Economy of inner-Caspian Hydrocarbons and Western energy Corridor Through Turkey", *Energy Policy* 35 (2007), s.6383-6394, s.6393.

³³ Rusya, doğal gaz rezervleri (1.680 trilyon kubik metre, tcf) bakımından dünyada birinci sırada yer almaktadır. bkz., *Ibid.*, s.6384.

³⁴ Rusya'nın Gazprom'u (Putin yönetime geldikten sonra bu şirketi tamamen devlet kontrolüne almış ve Gazprom adeta Rus dış politikasının en önemli bir aracı hâline gelmiştir.) jeopolitik bir silah olarak kullanması ve Ocak 2006'da Ukrayna'nın gazını kesmesi olayı, Avrupa'nın enerji güvenliği sorununu gündeme almasına yol açmıştır. Rusya'nın güvenilir bir enerji tedarikçisi olup olmadığı Avrupa içinde sorgulanmaya başlanmıştır. bkz., Bilgin, *New Prospects ...* s. 6391.

³⁵ Dominique Finon ve Catherine Locatelli, "Russian and European Gas Interdependence: Can Market Forces Balance Out Geopolitics?", *Cahier de Recherche Lepii, Série EPE N° 41 bis*, Ocak 2007, s. 1-36, s.2; <http://web.upmf-grenoble.fr/iepe/textes/Cahier-lepii-1-2007.pdf>.

Hazar enerji jeopolitiğinde birbirine rakip boru hatları projeleri nedeniyle *sıfır toplam-lı oyun* (zero-sum game) olarak tanımlanan ve 1990'lı yılların sonlarında başlayıp 2000'li yıllarda ivme kazanan Hazar boru hatları rekabeti, literatürde jeopolitik ve jeo-ekonomik güç mücadelesi³² anlamında 'Yeni Oyun' olarak nitelendirilmektedir. Bölgedeki mevcut boru hatlarının Rusya topraklarından geçmesi, Putin yönetiminin tekeli enerji politika izlemesi ve boru hatlarını uluslararası diplomaside siyasi bir baskı aracı olarak kullanması, Hazar enerji jeopolitiğinin önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Hazar'daki enerji kaynakları ve boru hatları üzerindeki bu *realpolitik* eksenindeki rekabet, enerji güvenliği sorununu son dönemlerde gündeme taşımıştır.

Tablo 2: Hazar Enerji Havzasından Dünya Pazarlarına Mevcut ve Tasarlanan Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları

Rusya, dünya petrol rezervlerinin % 6'sına ve doğalgazın³³ % 30'una sahip bölgesel ve potansiyel büyük güç olarak Hazar enerji jeopolitiğinde ve küresel enerji sektöründe belirleyici aktörlerden biridir. Ancak, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan Rusya'nın bu durumu dış politikada siyasi baskı aracı olarak kullanması³⁴, Avrupa'nın enerji güvenliği sorununa neden olmaktadır. Şu an için AB'nin Rusya'ya % 40 oranında³⁵ bağımlı olması önemli bir sorun yaratmamakta ise de gelecekte AB'nin

artan ihtiyacına³⁶ oranla bu bağımlılığın da artması önemli bir sorun oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, Rusya'nın Avrupa'ya ithalat bağımlılığı³⁷ (gaz ithalatının % 90'nını Avrupa'ya yaptığı³⁸) olduğu göz önüne alındığında, Avrupa ile Rusya arasında görece bir *karşılıklı bağımlılık* olduğu söylenebilir. Ayrıca, Almanya ile Rusya arasında simetrik bir bağımlılık³⁹ olsa da AB'nin diğer üyeleri ve özellikle Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinin⁴⁰ % 50'nin üzerindeki bağımlılıkları bu ülkeleri Rusya'nın baskısına karşı kırılğan yapmaktadır. Diğer taraftan, enerji üretiminin yetersiz yatırım ve diğer koşullardan dolayı 2005 yılından beri düşme eğilimine girmesi ve altyapı yetersizliği, Rusya'nın tekelleri enerji politikasının ve enerji sektörünü dış yatırıma açmama politikasının sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Bu durum, Avrupa-Atlantik dünyasının enerji güvenliğinde bir sorun olarak algılanmaktadır. Buna karşı NATO, Rusya'nın bu açığı kullanarak Rusya'yı dışa açılmaya ve enerji sektörünü pazar ekonomisi ilkelerine göre düzenlemeye zorlayabilir.

Enerji güvenliği sorununda genelde politik müdahaleler, ambargolar, işgal ve çatışmalar, sabotaj ve terörist saldırılar, teknik aksaklıklar, yetersiz yatırım gibi nedenlerle karşılaşıldığı görülmektedir

rım gibi nedenlerle karşılaşıldığı görülmektedir⁴².

Ayrıca, dünya enerji rezervlerinin⁴³ % 95'inin devletler tarafından kontrol edilmesi⁴⁴, devletlerin enerji kaynaklarını kamulaştırması⁴⁵ ve dış politikada bir silah aracı olarak kullanmaları, enerji sektörünün siyasallaştırılması olarak önemli bir problem kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bunun anlamı, enerji pazarında belirleyici aktörün devlet olduğunu göstermektedir. Enerji jeopolitiğinde aktör sayısının fazla ve çeşitli olması, enerji güvenliği sorunun küresel ve karmaşık bir mesele olmasına neden olmaktadır. Küresel enerji pazarında aktörlerin çoğunluğunu ve hâkim unsurunu devletler oluştursa da çokuluslu enerji şirketleri, uluslararası borsalar, uluslararası finans ve yatırım şirketleri ve uluslararası örgütler (IEA, OECD, OPEC vs.) gibi çeşitli aktörler de söz konusudur.

³⁶ 2006 yılındaki AB Yeşil Kitaba göre, Avrupa'nın enerji bağımlılığının 2030'da % 75 oranına yükseleceği tahmin edilmektedir. Dominique Finon et al. *Russian and European Gas Interdependence ...*, s.5

³⁷ Rusya, Avrupa'nın % 44 doğal gaz ve % 30 petrol ihtiyacını karşılamaktadır. bkz., Bilgin, *New Prospects ...* s. 6391.

³⁸ Dominique Finon et al, *Russian and European Gas Interdependence ...*, s.7.

³⁹ Almanya'nın Rusya'ya bağımlılığı % 36 civarındadır. Ayrıca, Almanya'nın Rusya'nın dış ticaretinde birinci sırada yer alması iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık oluşturmaktadır. bkz., *Ibid.*, s.2.

⁴⁰ Baltık ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığı % 100, Slovakya % 100, Çek %80, Avusturya % 73, Macaristan % 63, Polonya % 50, Yunanistan % 86, Fransa ve İtalya % 26 oranındadır. bkz., *Ibid.*, s.35

⁴¹ Küresel enerji pazarındaki son gelişmeler hakkında ayrıntılı ve istatistik verileri için bkz., *World Energy Outlook 2006*, IEA, <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2006/weo2006.pdf>.

⁴² Robert M. Cutler, "Recent Development in Cooperative Energy Security", *Oil, Gas & Energy Law Intelligence*, Sayı 5, No.:4, Ekim 2007, <http://www.robertcutler.org/CES/pdf/ar07oge.pdf>.

⁴³ Dünya petrol rezervlerinin %85-90'ının ve doğal gaz rezervlerinin ise %74'ünün doğrudan devletler tarafından kontrol edilmektedir. Diğer kısmını çokuluslu enerji şirketleri (Exxon-Mobil, Shell, BP, Total, ENI) kontrol etmektedir. Cornell, *The Energy Security ...*, s. 94.

⁴⁴ *Ibid.*, s.26; Ayrıca, devletlerin enerji kaynakları üzerindeki kontrolüne dair detaylı bir araştırma için bkz., Danila Bochkarev ve Greg Austin, "Energy Sovereignty and Security: Restoring Confidence in a Cooperative International System", *Policy Paper*, 1/2007, The EastWest Institute, s.1-33, <http://www.ewi.info/pdf/2007%20126%20Energy%20Policy%20Paper1.pdf>.

⁴⁵ Bu eğilim enerji fiyatlarının artmasına da neden olmaktadır. bkz., Shea, *Energy Security ...*, s.1

Genel olarak, enerji güvenliğinin sağlanması için birtakım adımların atılması gerekmektedir. Öncelikle, enerji güvenliği için temel ilkenin *çeşitlendirme stratejisi*⁴⁶ olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bunun anlamı, hem kaynak çeşitliliği (özellikle fosil yakıtların haricinde farklı enerji türleri) hem de arz (farklı ülkelerin alternatif olarak kullanılması) çeşitliliğidir. Birincisi uzun vadeli iken ikincisi çoklu boru hatları rekabetini ifade etmektedir. İkinci ilke olarak ortak yatırımların artırılması ki üretici ve tüketici ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığı oluşturması açısından önemlidir. Üçüncü adım olarak daha önce ifade edilen kurumsal iş birliği çerçevesinde ortak yaklaşımların belirlenmesidir. Özellikle, NATO'nun bu stratejiyi gerçekleştirme çok zor değildir.

Bu nedenlerle enerji güvenliği olgusunun küresel bir mesele olarak ulusal sınırları aşması ve çok boyutlu olması, uluslararası ortak bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bunun için uluslararası bir enerji güvenlik sisteminin inşa edilmesi gerekmektedir. Ancak, enerji güvenliğinin tek bir uluslararası örgütün -NATO- tekeline girmesi de kamplaşma ve kutuplaşmaları artıracak potansiyeli nedeniyle ciddi riskler barındırmaktadır.

NATO'nun Potansiyel Enerji Güvenliği Rolleri

Enerji güvenliğinin üretici, tüketici ve transit ülkeler tarafından farklı tanımlanması, enerji güvenliği sorununun temel nedenini oluşturmaktadır. Tüketici ülkeler için enerji güvenliği, devlet kontrolü, ucuz ve kesintisiz arzın sağlanması iken üretici ülkeler için ise yüksek fiyat, pazar ekonomisi ilkelerinin geçerli olduğu liberal bir enerji sektörü, enerjiyi çeşitlendirilmiş hatlardan ucuzca temin etmek, kesintisiz arz ve yatırımlara ortak olma olarak algılanmaktadır. Transit ülkeler için ise boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi ve bundan sürekli gelir temini ve jeopolitik öneminin artması olarak değerlendirilmektedir. Örneğin üretici bir ülke olarak Rusya'nın enerji güvenliğinden kastettiği; hem ülke enerji kaynaklarının, enerji sektörünün hem de bölgedeki enerji sektörü üzerinde hegemonya kurarak bu enerjiyi devlet tekelinde yüksek fiyatla dünya pazarlarına satmak ve bunu dış politikada bir araç olarak kullanmak olduğu görülmektedir⁴⁷.

Bu anlamda Rusya'nın enerji güvenliği, bir anlamda tüketici ülkelerin enerji güvensizliği olarak nitelendirilebilir. Üretici bir ülke olarak Avrupa için enerji güvenliğinin doğal gazda kesintisiz enerji arzıdır. ABD için ise enerji güvenliği, düşük fiyat ve dolar üzerinden petrolün satılması, arz/talep dengesinin korunması olarak ifade edilebilir.

Bu çerçevede, enerji güvenliğinin tanımlanması ve enerji güvenliği bağlamında ülkelerin örtüşen ve çatışan çıkarları gösterilmiştir.

⁴⁶ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, Sayı 85, No. 2, s.69-82, s.82.

⁴⁷ Celeste a. Wallender, "The Economization, Rationalization and Normalization of Russian foreign Policy", *PONARS Policy Memo 1*, Harvard University, Ağustos, 1997, http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0001.pdf.

Tablo 2: Ülkelerin Enerji Güvenliği Algılamaları

	Örtüşen Çıkarlar	Çatışan Çıkarlar
Üretici Ülkeler	Enerji arz güvenliği Yabancı yatırım Kaynakların ve boru hatlarının korunması	Yüksek fiyatlar Uzun vadeli anlaşmalar Tekelci boru hatları politikası
Tüketici Ülkeler	Enerji arz güvenliği Yabancı yatırım Kaynakların ve boru hatlarının korunması	Ucuz fiyatlar Kısa vadeli anlaşmalar Boru hatları bağımlılığı Arz kaynaklarının ve boru hatlarının çeşitlendirilmesi
Transit Ülkeler	Enerji arz güvenliği Yabancı yatırım Kaynakların ve boru hatlarının korunması	Boru hatlarının çeşitlendirilmesi

Görüldüğü üzere, ülkelerin enerji güvenliği algılamalarının farklılaşması ve çatışması, çoğunlukla enerji güvenliği tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Buna karşı, bu ülkeler arasında çatışan çıkarların dengelenerek ve örtüşen çıkarlarda mutabakat sağlanarak, karşılıklı ekonomik bağımlılığın oluşturulmasının enerji güvenliğini sağlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir⁴⁸. Ancak bu bağımlılığın her iki taraf için de karşılıklı çıkarlar bağlamında düzenli işleyebilmesi için bağımlılığın simetrik düzlemde olması gerekmektedir.

Bu farklı enerji güvenliği tanımlamalarının dışında diğer bir problem de küresel enerji pazarına yeni ve alternatif bir enerji havzası olarak giren Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin enerji üretici ülke olarak karşılaştıkları sorunlarda küresel enerji güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. Bölgedeki ülkelerin en önemli problemleri Rusya'dan kaynaklanmaktadır. Bölge ülkelerinin enerji kaynaklarını doğrudan Batı pazarlarına satmak için boru hatlarına sahip olmaması ve bölgede Rusya'nın boru hatları egemenliği, doğal olarak bu ülkeleri, enerji kaynaklarını satmak için Rusya'ya bağımlı yapmaktadır. Orta Asya ülkeleri petrol ve doğal gazı Batı pazarlarına oranla çok düşük fiyatla Rusya'ya satmaktadır. Rusya'da düşük fiyattan aldığı petrol ve doğal gazı Avrupa'ya çok yüksek fiyatla satarak boru hatları jeopolitiğinin avantajlarından bölgenin enerji kaynakları üzerinde bir hegemonya kurmak için faydalanmaktadır. Bu durum hem bölge ülkeleri hem de Avrupa için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Avrupa'nın ucuz enerji için bu ülkelere ihtiyacı olduğu gibi aynı zamanda bu ülkelerinde enerji kaynakları gelirleri ile hem Rusya'ya karşı bağımsızlıklarını güçlendirmek hem de ekonomik gelişmelerini sürdürmek için Avrupa'ya ihtiyacı olduğu ileri sürülebilir. Aynı zamanda, Rusya'nın yetersiz yatırımlar nedeniyle 2005'ten itibaren enerji üretiminde düşüş yaşamaması, küresel enerji sektörüyle iş birliğini zorlamaktadır.

İşte bu noktada, NATO'nun enerji güvenliği rolünün öncelikle bu bölgede önemli katkı sağlayabileceği düşünülebilir.

⁴⁸ Enerji ile karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ayrıntılı araştırması için bkz., Nazli Choucri ve Vincent Ferraro, *International Politics of Energy Interdependence: The Case of Petroleum*, Lexington, 1976; Ayrıca bu çalışmanın tahlili için bkz., Dankwart A. Rustow, "International Politics of Energy Interdependence: The Case of Petroleum", Nazli Choucri, Vincent Ferraro, *The American Political Science Review*, Cilt. 72, No.: 3, Eylül, 1978, s. 1152-1153.

Ayrıca, NATO'nun enerji güvenliğindeki potansiyel rolleri şu şekilde değerlendirilebilir⁴⁹:

- Askerî-güvenlik hizmeti verme, deniz ulaşımında güvenliği sağlama,
- Kaçakçılığı önlemek için operasyonel faaliyetlerde bulunma,
- Enerji altyapı-üretim tesisleri ve boru hatları muhafazası⁵⁰,
- Siyasi diyalog ve diplomatik angajmanlık bağlamında; küresel enerji tedarikçileri, tüketici, transit ülkeler arasında BM, AB ve UAEK gibi uluslararası organizasyonlar arasında kurumsal bağlantıların ve koordinasyonun sağlanması ve ilişkilerin geliştirilmesi⁵¹,
- Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve ikili ilişkiler çerçevesinde oluşturulacak iş birliği forumlarına katkı sağlama,
- Enerji sektöründeki aktörler (devlet, şirket vb.) arasında iş birliği ortamına katkı sağlama.
- Kriz mekanizması ve Risk değerlendirme işlevini yerine getirmek,
- Enformasyon sağlama⁵²,
- İstikrarsızlık ve tehdit algılamalarının enerji sektöründeki fiyat artırıcı olumsuz etkilerine karşı Algılama yönetimi işlevini sağlama⁵³
- Enerjiyi dış politikada bir silah olarak kullanan ve enerji sektörünü kamulaştırarak yabancı yatırıma kapatan ülkelere karşı siyasi bir baskı aracı⁵⁴ (Burada zımnî hedef Rusya'dır).

Diğer taraftan, enerji güvenliğinin NATO konseptine dâhil olması, beraberinde birtakım problemleri de ortaya çıkaracaktır. Bu anlayış, enerji üretici ülkelere, OPEC ve Rusya'ya karşı bir tedbir olarak görülecektir. Ayrıca, böyle bir gelişme AB⁵⁵ içinde de ayrışmalara, AB-NATO veya AB-ABD ilişkilerinde kırılmalara veya yakınlaşmaya sebep olabilecektir⁵⁶. Fakat, en önemli problem, *güvenlik ikilemi* sorununun ortaya çıkması ihtimalidir. Güvenlik ikilemi (security dilemma) yaklaşımı; enerji güvenliğinin NATO kapsamında ve uluslararası platformda güvenlik konusu hâline getirilmesinin karşı taraf için şüphe uyandıracak bir tehdit algılamasına yol açacağını ortaya koymaktadır. Aynen silahlanma yarışındaki gibi enerji güvenliğinin de karşılıklı güvensizlik ortamına yol açacağı ve tarafları tekeldi, saldırgan ve hegemonyacı enerji politikalarına yöneltici etkilerinin olacağı düşünülebilir.

NATO'nun enerji güvenliği ile ilgilenmesinin sebepleri olarak;

1. NATO'nun genişlemesi,
2. NATO'nun ortaklık anlaşmaları,
3. NATO'nun küresel bir güvenlik örgütü olarak enerji ile ilgilenmesi sayılabilir.

ABD, deniz hatlarında enerji güvenliğini sağlamak için her yıl 50 milyar \$ harcamakta ve Avrupa'yı bir anlamda hegemonun beleşçi (free-rider) ülkesi olarak görmektedir.⁵⁷

⁴⁹ <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/882ba72f-a716-4016-8192-c567c3aea06d.html>;
<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

⁵⁰ NATO'nun altyapı güvenliği politikası için ayrıntılı bir rapor, bkz., Elinor Sloan, "NATO Approaches to Energy Security: Future Options, Challenges and Directions", *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series, CCISS, No.1-2007, Mart, 2007, s.1-24, s.3.*

⁵¹ Cornell, *Energy Security ...*, s.124.

⁵² *Ibid.*, s.127.

⁵³ *Ibid.*, s.8.

⁵⁴ *Ibid.*, s.5.

⁵⁵ AB ve ABD farklı enerji güvenliği anlayışları için bkz., Robert M. Cutler, "Defining Western Interests in the (Post-Soviet) Newly Independent States", <http://www.robertcutler.org/download/pf-cp95h.htm>.

⁵⁶ Kısa bir analiz metni için bkz., <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/02/AR2006070200675.html>.

⁵⁷ Heiko Bochet ve Karina Forster, "The European View", *The Business of EU Security Policy, SECEUR, Mart 2007, s. 1-3, s. 1.*

Bu bağlamda ABD, NATO vasıtasıyla, AB'nin de küresel enerji güvenliği için yükümlülükler almasını istemektedir⁵⁸. Aslında hem AB hem de NATO, eski Sovyet ve Varşova Paktı ülkelerini üye olmasıyla birlikte, enerji güvenliği konusunda uğraşmak zorunda kaldığı söylenebilir. Bu durum her iki kurumu da ortak yaklaşımlar belirlemeye zorlamaktadır. Avrupa-Atlantik Konseyinin bu anlamda ortak stratejilerin üretilebildiği bir konuma gelmesine ihtiyaç vardır. Genişleme beraberinde AB ve NATO'yu doğrudan enerji bölgesine Kafkasya ve Orta Asya'ya bağlamıştır. Bu ülkelerin enerji ithalatı bakımından % 70-80 oranında Rusya'ya bağımlı olmaları⁵⁹ ve bu ülkelerin AB ve NATO'yu Rusya'nın baskısından kurtarıcı olarak görmeleri, NATO'yu üyelerin enerji güvenliği çıkarlarını korumaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda, NATO, 'Barış İçin Ortaklık' (BİO, PfP) projesi, Akdeniz Diyalogu⁶⁰ kapsamında Avrasya (Karadeniz, Hazar, Kafkasya, Orta Asya) enerji kaynaklarına açılım politikası izlemeye başlamış⁶¹ ve bu anlamda enerji güvenliği, NATO'nun yeni bir genişleme stratejisi olarak değerlendirilmektedir⁶².

Enerji güvenliği sorununu çözmenin diğer bir yolu olarak küresel bir enerji güvenliği sisteminin kurulması ileri sürülebilir. Ancak, bugünkü enerji güvenliği sistemi, 1973 petrol krizinden sonra 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansının (UEA, IEA) kurulmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla 1970'lere dayanan enerji güvenliği sisteminin yetersiz kalması nedeniyle dönemin koşullarına göre güncellenmesi gerekmektedir⁶³.

Sonuç

NATO'nun enerji güvenliğindeki rolünün yumuşak veya sert güvenlik düzleminde mi olacağı, ya da ikisinin birleşimi olan 'akıllı güç' konseptine göre mi şekilleneceği belirsizliğini sürdürmektedir. Ayrıca, 11 Eylül sonrası ortaya çıkarılan 'Ön-Alıcı' konsept çerçevesinde enerji krizlerine karşı bir stratejinin belirlenmesi de düşünülmektedir. Ancak, enerji güvenliğinin sağlanması noktasında küresel bir strateji eksikliği⁶⁴ söz konusudur. Bunun önemli nedeninin enerji güvenliğini tanımlama sorunundan kaynaklandığı söylenebilir⁶⁵. Enerji güvenliğinin ekonomik, askerî, siyasi ve ulusal güvenliğinin bir parçası olması nedeniyle bütüncül bir konseptin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, enerji sektörünün ulusal sınırları aşması, devlet ve şirketler gibi çok fazla, karmaşık çeşitli aktörlerden oluşması, enerji güvenliğinde uluslararası ortak yaklaşımların belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle; NATO'nun enerji güvenliği sorunundaki rolünün muhtemelen kurumlar arası iş birliğini sağlaması ve bu bağlamda siyasi bir diyalog mekanizması işlevini yürütmesi öngörülebilir.

Enerji güvenliği için küresel enerji güvenlik sisteminin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Ancak, 1970'lerden kalma enerji güvenliği sisteminin güncellenmesi noktasında, NATO'nun küresel bir güvenlik örgütü olarak yeni bir küresel enerji güvenliği inşa edebileceği kuşkuludur. Çünkü NATO'nun ABD güdümünde bir örgüt olması, küresel enerji güvenliğinin ABD tekeline⁶⁶ girmesine yol açabileceği gibi aynı şekilde bu yönde algılamalara da neden olabilir. Bu tür algılamalar, çatışma olasılığını artırabilir ve özellikle üretici ve tüketici ülkeler arasında kutuplaşmalara neden olabilir. Öte yan-

⁵⁸ Cornell, *Energy Security ...*, s.103.

⁵⁹ Moldova ve Estonya % 100 oranında, Letonya ve Litvanya % 93, Slovakya % 73, Çek Cum. % 69, Polonya % 69 oranında Rus doğal gazına bağımlıdır. Bu ülkelerin enerji ithalatında Rusya'ya bağımlılık oranlarının detaylı verileri için bkz., Necdet Pamir, "Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli", *ASAM Stratejik Analiz*, Şubat 2006, s.17-28, s.22, <http://www.asam.org.tr/temp/temp9.pdf>.

⁶⁰ Shea, "Energy Security ...", s.1.

⁶¹ Ariel Cohen, "NATO's Frontiers: Eurasia, the Mediterranean and the Greater Middle East", *Heritage Lectures*, the Heritage Foundation, Ocak, 2006, s.1-7, s.7.

⁶² Paul Gallis, "NATO and energy Security", *CRS Report for Congress*, Mart 2006, s.1-6, s.6. http://vienna.usembassy.gov/en/download/pdf/nato_energy.pdf.

⁶³ Daniel Yergin, "Ensuring ...", s.75.

⁶⁴ 44. Münih Güvenlik Konferansının bu yılki toplantısının başkanının "İstikrarsız Bir Dünya- Değişen Güç Dengeleri- Strateji Eksikliği" (A World in Disarray-Shifting Power-Lack of Strategies) olarak belirlenmesi de bu duruma işaret etmektedir. Bu konferansın bir değerlendirmesi için bkz., Mubarrem EKŞİ, "44. Münih Güvenlik Konferansı ve Strateji eksikliği", *Global Strateji Enstitüsü Analizler*, 25 Şubat 2008, http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?icerik=1366.

⁶⁵ Bu noktada NATO'nun kendi içinde bile ortak bir konsensüs söz konusu değildir. bkz., Cornell, *Energy Security ...*, s.106.

⁶⁶ Cornell, *Energy Security ...*, s. 6.

⁶⁷ *Ibid.*, s.24.

⁶⁸ Gawdat Bahgat, "Oil Security At the Turn of the Century: Economic and Strategic Implications", *International Relations*, 14;41, 1999, s.41-52.

dan, enerji güvenliği konusunun NATO gibi (dünyanın sadece belli bir parçasının –Avrupa–Atlantik–) bir güvenlik örgütü tarafından ele alınması, konunun *militaristleşme*⁶⁷ potansiyelini de barındırmaktadır. Bunun için enerji güvenliği konusunun uluslararası kurumsal mutabakat çerçevesinde sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Bu da enerji güvenliğinin uluslararası kurumsal bir çabayı gerekli kıldığını göstermektedir.

NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımında en önemli parametresi enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Diğer bir ifadeyle küresel güvenliğin bir parçası olarak görülen enerji güvenliğinin⁶⁸ uluslararası bir güvenlik örgütü olan NATO tarafından önümüzdeki süreçte bir öncelik konusu olarak konseptine dâhil etmesi beklenmektedir. NATO'nun enerji güvenliğini ilgi alanlarından biri hâline getirmesi, dönüşüm ve genişleme (Bu genişleme hem alan olarak üç deniz havzasını–Akdeniz, Karadeniz ve Hazar– hem de savunmadan güvenlik boyutuna genişlemeyi kapsamaktadır.) sürecindeki amacını da açıklamaktadır. NATO'nun bu yaklaşımının, ABD dış politikasının bir yansıması olduğu, ancak bu durumun da güvenlik ikilemi yaratarak OPEC ve Rusya ile ilişkilerde bir kırılma noktası⁶⁹ teşkil edebileceği, bloklaşmaya neden olabileceği veya iş birliğine yol açabileceği söylenebilir⁷⁰. Bu çerçevede NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımının sadece başlangıç ve tartışma aşamasında olduğu, henüz belirlenmiş bir enerji güvenliği politikasının olmadığı ortadadır. Bu aşamada Avrasya enerji koridoru üzerinde kritik konumda bulunan Türkiye'nin NATO'nun güvenlik konseptinin belirlenmesinde önemli rol oynayacağı ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Enerji güvenliğinde Türkiye'nin NATO'ya ihtiyacı olduğu kadar NATO'nun da Türkiye'ye ihtiyacı olduğu ileri sürülebilir ve bu durum aynen soğuk savaştaki gibi Türkiye'nin stratejik önemini artırabilir. Enerji güvenliğinin küresel bir güvenlik meselesi olarak dünya gündemine gelmesi, NATO'yu da bu noktada dönüşüme zorlamaktadır. NATO'nun enerji güvenliğini stratejik konseptine dâhil etmesinin soruna karşı bir çözüm üretme biçimi mi olduğu yoksa ABD'nin veya üye devletlerin çıkarlarının mı korunmasına yönelik olduğunu önümüzdeki süreç gösterecektir. Ayrıca, enerji güvenliğinin dış politika öncelikleri arasına girmesi de diğer sorun alanını teşkil etmektedir. Rus dış politikasının (Putin yönetimiyle beraber Rus dış politikasının ticarileştiği, yani ticari çıkarların öncelikli hâle getirilmesi eğilimi olmuştur.) bir anlamda enerji politikası olduğu söylenebilir⁷¹. Bu bağlamda, NATO'nun enerji güvenliği sorununa müdahil olması Rusya ve OPEC'i proveke edebilir⁷². Bu da NATO'nun enerji güvenliğinde kendisinin istikrarsızlık ve çatışma unsuru olmasına yol açabilir.

NATO'nun Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesinde öncelikle, 1999 Stratejik Konseptin güncellenmesi ve bağlamda enerji güvenliğinin tanımlanması beklenmektedir. NATO'nun güvenlik konseptine enerji güvenliğinin dâhil edilmesinin NATO'nun yeniden yapılanma ve dönüşümüne ve bu doğrultuda genişlemesine de yol açma ihtimali söz konusudur. Böyle bir durumda Avrasya'nın NATO'nun odağına yerleşeceği enerji temelli yeni genişleme stratejisi izlenmesine yol açabileceği söylenebilir.

Son olarak; günümüzdeki 'terörizmle mücadele' konseptinin yerini yakın gelecekte 'enerji güvenliği sorunuyla mücadele' konseptinin alacağı düşünülmektedir⁷³.

⁶⁹ Jeff Sanford, "The New Cold War", *Canadian Business*, Vol. 80, Issue 12.

⁷⁰ Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Stephen White et al., "NATO: The View from the East", *European Security*, Cilt 15, No.: 2, Haziran 2006, s. 165-190.

⁷¹ Daniel Yergin, "Ensuring ...", s.82.

⁷² Cornell, *Energy Security ...*, s.73.

⁷³ http://www.isodarco.it/courses/andalo07/paper/andalo07_Ercolani_paper.pdf.

Kaynakça

- Bahgat, Gawdat, "Oil Security At the Turn of the Century: Economic and Strategic Implications", *International Relations*, 14;41, 1999, s.41-52.
- Bilgin, Mert, "New Prospects in the Political Economy of inner-Caspian Hydrocarbons and Western energy Corridor Through Turkey", *Energy Policy* 35 (2007), s.6383-6394, s.6393.
- Bochkarev, Danila ve Austin, Greg, "Energy Sovereignty and Security: Restoring Confidence in a Co-operative International System", Policy Paper, 1/2007, The EastWest Institute, s.1-33.
- Choucri, Nazli ve Ferraro, Vincent, *International Politics of Energy Interdependence: The Case of Petroleum*, Lexington, 1976.
- Cohen, Ariel, "NATO's Frontiers: Eurasia, the Mediterranean and the Greater Middle East", *Heritage Lectures*, the Heritage Foundation, Ocak, 2006, s.1-7.
- Cornell, Phillip E. (der.), *Energy Security and Security Policy: NATO and the Role of International Security Actors in Achieving Energy Security*, The NATO School Research Department, Kasım, 2007.
- Cutler, Robert M, "Recent Development in Cooperative Energy Security", *Oil, Gas & Energy Law Intelligence*, Sayı 5, No.: 4, Ekim 2007.
- Yergin, Daniel, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, Sayı 85, No.: 2, s.69-82.
- Deutsch, K. W., *The Analysis of International Relations*, 3rd. Ed. Prentice-Hall, 1988.
- Gallis, Paul, "NATO and energy Security", *CRS Report for Congress*, Mart 2006, s.1-6.
- Finon, Dominique ve Locatelli, Catherine, "Russian and European Gas Interdependence: Can Market Forces Balance Out Geopolitics?", *Cahier de Recherche Lepii, Série EPE N° 41 bis*, Ocak 2007, s.1-36.
- Gholz, Eugene ve Daryl G., "Energy Alarmism: The Myths That Make Americans Worry about Oil", *CA-TO Institute*, April, 2007.
- Gazini, Tarcisio, "NATO's Role in the Collective Security System", *Journal of Conflict & Security Law*, Cilt 8, No.: 2, 2003, s.231-263.
- Ifantis, Kostas, "International Security: A Paradigm Shift?", Mustafa Aydın & Kostas Ifantis (der.), *International Security Today: Understanding and Debating Strategy*, SAM Paper, 2006, s. 13-38.
- Karabeshkin, Leonid A. ve Spechler, Dina R., "EU and NATO Enlargement: Russia's Expectations, Responses and Options for the Future", *European Security*, Cilt 16, No.: 3-7, Eylül-Aralık, 2007, s. 307-328.
- Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S., *Power and Interdependence*, 2nd Ed. Harvard University Pres, 1989.
- Legare, Gregg J., "Neorealism or Hegemony? The Seven Sisters Energy Regime", C. T. Sjolander ve Wyne S. Cox (der.), *Beyond Positivism: Critical Reflections on International Relations*, Lynne Rienner Publishers, 1994, s. 81-102.
- Mearsheimer, John J., 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War' *International Security*, 15, 1, Summer 1990, s. 5-56.
- Nanay, Julia, "New Friends, New Enemies and Oil Politics: Causes and Consequences of the September 11 Terrorist Attacks", *Middle East Policy*, Cilt 8, No.: 4, Aralık. 2001, s. 11-14.
- Richardson, David, "Gas crisis fuels energy debate", *Farmers Weekly*, Cilt 144, Konu 2, 2006, s.1; Fred Weir, "Russia-Ukraine gas standoff", *Christian Science Monitor*, Cilt 98, Konu 26, s. 1.
- Rustow, Dankwart A., "International Politics of Energy Interdependence: The Case of Petroleum", Nazli Choucri, Vincent Ferraro, *The American Political Science Review*, Cilt. 72, No.: 3, Eylül, 1978, s. 1152-1153.
- Sanford, Jeff, "The New Cold War", *Canadian Business*, Vol. 80, Issue 12.
- Shea, Jamie, "Energy Security: NATO's Potential Role", *NATO Review*, 2006.
- Sloan, Elinor, "NATO Approaches to Energy Security: Future Options, Challenges and Directions", *Critical Energy Infrastructure Protection Policy Research Series, CCISS*, No.1-2007, Mart, 2007, s.1-24.
- Terriff, Terry et al., "One in All in? NATO's Next Enlargement", *International Affairs*, 78, 4, 2002, s. 713-729. *The NATO School Energy Security Conference*, Issue Paper No. 2007-03, Ağustos, 2007, PKS01, s.1-4.

Towards the 21st Century: Trends in Past-Cold War International Security Policy Workshop, 3rd International Security Forum and 1st Conference of the PfP Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes, Switzerland, 19 – 21 October 1998.

Wallender, Celeste A., "The Economization, Rationalization and Normalization of Russian foreign Policy", *PONARS Policy Memo 1*, Harvard University, Ağustos, 1997.

White, Stephen et al., "NATO: The View from the East", *European Security*, Cilt 15, No 2, Haziran, 2006, s. 165–190.

Web Kaynakları

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>.

<http://www.natopa.int/default.asp?CAT2=886&CAT1=20&CAT0=2&COM=1007&MOD=0&SMD=0&SSMD=0&STA=&ID=0&PAR=0&PRINT=1>.

<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>.

http://www.natoschool.nato.int/internet_energy_conference/Agenda.pdf.

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/english/special1.html>.

http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2008=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=206&; <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2006/02/mil-060224-rferl01.htm>.

http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=192&; <http://www.nato-otan.org/docu/review/2007/issue4/english/interview2.html>.

http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2006=&menu_2008=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=169&

http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf.

<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2006/weo2006.pdf>.

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1366.

<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2006/02/mil-060224-rferl01.htm>.

http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371701.

http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0001.pdf.

<http://www.asam.org.tr/temp/temp9.pdf>.

[http://www.isn.ethz.ch/3isf/Online_Publications/WS4/Gasteyger.htm#5.%20The%20"economization%20of%20politics"](http://www.isn.ethz.ch/3isf/Online_Publications/WS4/Gasteyger.htm#5.%20The%20).

<http://www.cato.org/pubs/pas/pa589.pdf>.

<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2006/Nuruzzaman.pdf>.

<http://www.iags.org/natoforum.htm>.

http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-27912859_ITM.

<http://www.iags.org/natoforum.htm>.

<http://www.robertcutler.org/CES/pdf/ar07oge.pdf>.

<http://www.ewi.info/pdf/2007%20126%20Energy%20Policy%20Paper1.pdf>.

<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/882ba72f-a716-4016-8192-c567c3aea06d.html>.

<http://www.robertcutler.org/download/pf-cp95h.htm>.

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/02/AR2006070200675.html>.

http://vienna.usembassy.gov/en/download/pdf/nato_energy.pdf.

http://www.isodarco.it/courses/andalo07/paper/andalo07_Ercolani_paper.pdf.

<http://web.upmf-grenoble.fr/iepe/textes/Cahier-lepii-1-2007.pdf>